

ВІЛЬЯМ СТАЙРОН: ГРАЦІОЗНИЙ ДИНОЗАВР, САМОТНИЙ АУТСАЙДЕР ЧИ РЕЧНИК СУЧАСНОСТІ?

Дубініна О. В. У межах чи поза межами? Творчість Вільяма Стайрона в контексті художніх пошуків новітньої доби: Монографія – К.: Наук. думка, 2011. – 360 с.

Вільям Стайрон (1925 – 2006) – одна із грандових постатей американської та світової літератури другої половини ХХ ст. Хоча спадок його містить порівняно небагато творів (чотири романи, повість, п'єсу, дві збірки оповідань, дві збірки есе), інтерес до письменника та гостра полеміка навколо його доробку серед академічної та читацької спільноти не вщухають протягом останніх п'ятдесяти років. Більше того, Стайрон отримав майже всі можливі письменницькі нагороди в США, зокрема Пулітцерівську премію, Національну книжкову премію, а також став лауреатом низки міжнародних відзнак. Твори автора перекладені багатьма мовами світу.

Але чому ж за такої широкої популярності у світі цей американський письменник маловідомий в Україні, як і на всьому пострадянському просторі? Така дивина має своє пояснення, і насамперед ідеологічне. Радянський читач отримав змогу познайомитися з творчістю Стайрона, коли 1967 р. у США вийшов його роман “Признання Ната Тернера” про повстання чорношкірих рабів на Півдні США, що отримав особливу пошану від радянського уряду. Тоді в журналі “Иностранная литература” з'являється російський переклад повісті Стайрона “Довгий марш” [див.:1], готується переклад роману “Признання Ната Тернера”, а самого автора запрошують до СРСР для участі в конференції афро-азійських письменників (єдиного із західних літераторів). Проте в СРСР він “мав необережність” відкрито виступити на підтримку Є. Євтушенка та інших дисидентів, а також проти вторгнення СРСР у Чехословаччину. Промова Стайрона з'явилася в міжнародній пресі, після чого публікацію роману “Признання Ната Тернера” російською було скасовано¹, а сам письменник надовго став “ворогом” радянського народу [3, 391]. Повернувся у вітчизняний простір Стайрон лише в 1980–1990-х рр., коли з'явилися російські переклади його романів “Вибір Софі” та “І підпалив цей дім”. Проте це був період зміни суспільної парадигми колишнього

СРСР, коли люди відкривали для себе багато нового, а головне – найсучасніші тенденції світового мистецтва, зокрема деконструктивізм, постмодернізм, мультикультуралізм, тому твори цього “граціозного динозавра” [2, 243] дещо загубилися для уваги пострадянського читача та дослідника. Лише у 2000-х рр. інтерес до постаті Стайрона в Україні (як, до речі, і в усьому світі) поживавлюється, і на тлі такої зацікавленості 2011 р. побачила світ монографія Олени Дубініної, присвячена творчості письменника.

Як зазначає сама авторка, у праці вона ставила потрійну мету: охопити творчість Стайрона в повному обсязі; вписати його доробок у літературний континуум – національний та світовий; простежити унікальне явище, коли в межах творчості одного письменника поєднуються художні коди різних естетичних систем. Саме формулювання завдань праці, що, на нашу думку, були вдало реалізовані, визначає місце цієї розвідки в загальному контексті стайрознавства: монографія О. Дубініної стала першим на сьогодні у вітчизняному та світовому літературознавстві комплексним дослідженням усієї творчості Стайрона.

Науковий пошук починається з біографічного начерку “Шлях митця”. Такий розділ у праці видається вельми доцільним, адже Стайрон належить до письменників, у творах яких біографічні елементи часто відіграють роль важливих смислотворчих чинників. Про глибину наукового занурення,

¹ У російському перекладі роман з'явився лише 2005 р.

приміром, свідчить початок розділу, де розповідається про етимологію прізвища Стайрона, а також генеалогію його родини. Така історико-культурна біографічна довідка відразу окреслює “американськість” письменника, історія роду якого прочитується як типова історія американської родини. Водночас такий початок має привернути особливу увагу українського читача, адже слідом за біографом Стайрона Дж. Вестом О. Дубініна вказує на давнє історичне перехрестя: від назви клану вікінгів Стирів, з якого й ведеться рід Стайронів, походить назва р. Стир, що на Волині.

Однак важливо, що в підході до біографічного матеріалу дослідниця послідовно керується одним принципом: спостережливо й тонко виводить на поверхню саме ті нитки в життєвому плетиві родини Стайронів, які стануть визначальними у плетиві письменницькому. А отже, поданий начерк – це насамперед творча біографія автора, на що вказує також запропонований тут ретельний аналіз рецепції його творів.

Наступну частину “Художній світ В. Стайрона” сфокусовано на багатоплановості творчого доробку автора. Розпочинається вона з підрозділу “За лаштунками родинного благополуччя”, присвяченого першому роману автора “Лягаємо в темряву”. Суголосно з попередньою частиною книжки тут розкриваються психологічні інтер’єри та екстер’єри сімейної трагедії. Аналіз тематико-мотивного блоку та системи образів роману виявляє стрижневі вектори не лише творчості Стайрона, а й літератури США в цілому. Ідеться про центральний для цього твору образ родини, що руйнується, можливі наслідки цієї руйнації для окремої особистості (особливо молодой), а також важелі взаємовпливу родини та особистості. Водночас за допомогою часо-просторового та жанрового аналізу О. Дубініна демонструє, як Стайрон виводить конкретну суспільно-історичну проблематику на рівень символіко-алегоричного прочитання.

Цікавим, на нашу думку, видається аналіз інтертекстуальних зв’язків роману “Лягаємо в темряву”. Особливу

увагу приділено взаємодії твору з традицією модерної доби, а також регіональною літературною традицією Півдня США, завдяки чому за Стайроном було закріплено статус письменника “південної школи”. Неабиякого значення авторка надає аналізу нарративних стратегій та структурної організації першого роману письменника, де закладаються підвалини його власної нарративної моделі, що формується відповідно до оповідальних тенденцій сучасного мистецтва слова.

Наступну частину монографії “Екзистенційне горнило мистецтва” присвячено другому роману В. Стайрона “І підпалив цей дім”. Вихідним пунктом аналізу цього твору стає апелювання до його інтертекстуального прообразу – роману Н. Готорна “Мармуровий фавн”, що дає авторці підстави розглядати цей текст як стайронівську версію “історії духовного пошуку” крізь “історію гріхопадіння” людини. Особливість подання означеної проблематики в романі полягає в тому, що вона розглядається на перетині європейського екзистенціалізму та американського нонконформізму. А отже, болюча проблема пошуку людиною власного “я” поєднується з категоріями національної ідентичності. Водночас, як зазначає дослідниця, письменник повністю не відходить і від традиційного для західного канону християнського виміру цієї теми: через певні текстуальні маркери (назва роману, епіграф, епілог, біблійна метафорика тощо) Стайрон пропонує унікальний синтез “екзистенціалістських категорій та християнської парадигми відродження та спасіння людини” (88).

Плідним напрямком дослідження поетики роману “І підпалив цей дім” видається звернення О. Дубініної до аналізу притаманної цьому твору синестезії мистецтв. Відштовхуючись від того факту, що головний герой роману – художник, який, власне, і шукає своє місце та призначення у світі, дослідниця демонструє, як автор моделює тип мислення сучасного митця. Свідомість героя й водночас текст роману повниться образами із живопису, фотографії, кіно, театру, музики. Наприклад, дослідниця наголошує, що

введення в роман античного інтертексту, зокрема лейтмотивне звернення героя до творів “Едіп в Колоні” Софокла та “Іфігенія в Тавриді” Еврипіда, сприяє відтворенню трагічності світосприйняття цього митця. Музичні ж алюзії в романі відповідно структурують текст, надають додаткового естетико-емоційного забарвлення характерам персонажів. Наведений аналіз доводить, що художній експеримент письменника звучить в унісон із сучасними наративними/текстуальними стратегіями, розширюючи межі жанру і, зрештою, літератури взагалі.

На особливу увагу заслуговує аналітичний блок, присвячений перегляду ролі особистості в контексті історії та історії як такої. У творах “Признання Ната Тернера”, “Вибір Софі”, “Довгий марш”, “У триперному бараку”, “Самогубні перегони” предметом уважного художнього осмислення Стайрона стають найтрагічніші для історії людства феномени – расизм, фашизм та мілітаризм.

Вектор дослідження одного з найвідоміших романів письменника “Признання Ната Тернера” визначається вже самою назвою розділу “Історія: конструювання, деконструювання, реконструювання”. Така болюча й актуальна тема американської історії – тема рабства – ніколи не полишала провідних позицій у царині наукових і літературних пошуків США. Проте цього разу йдеться про спробу переглянути, деконструювати та переосмислити офіційну історію, викриваючи упередженість і штучну фабрикованість багатьох її тверджень. Крім того, Стайрон прагне показати історію в людському вимірі, тобто крізь долю особистості. У такому ракурсі соціально-історична проблема рабства набуває психологічного та екзистенційного вимірів. І поза цим усім письменник намагається спроектувати дражливі питання давнини на не менш складну історико- та соціокультурну ситуацію сьогодення. Художні засоби реалізації цього непростого експерименту і стали центром уваги в розділі.

В око аналітика впадає велика кількість складників художнього

інструментарію Стайрона, завдяки яким він пробує вибудувати максимально об’єктивну перспективу бачення цього непростого для своєї країни питання: наративна техніка Ich-оповіді, що покликана як суб’єктивізувати, так і з’єднати зовнішній та внутрішній онтологічні шляхи протагоніста; ретельно виважена композиція твору, де об’єднання різнопланових частин базується на зовнішній рамковій ситуації; поліфонічність наративного голосу, коли паралельно із історичним Натом Тернером звучать голоси автора та інших діячів сучасності, додаючи тексту аналітичного та смислового об’єму; жанрове переосмислення модусів автобіографічного письма і т. зв. *slave narratives* тощо. Наслідком такої плідної експериментальної роботи Стайрона, як визначає О. Дубініна, стає віднайдена ним власна “ліро-епічна форма наративу”, що пропонує унікальний модус осмислення історії національної та особистісної.

Письменницький апогей Стайрона – роман “Вибір Софі” – став об’єктом частини під назвою “Особистість у жорнах світової трагедії”. У цьому тексті стежимо за переходом автора на наступний щабель переосмислення історії – від історії національної до світової. Відтепер авторський фокус наведено на тему нацистських концтаборів, що викликатиме неабиякий інтерес читачів і водночас критику з боку стайронівських опонентів.

Головним завданням дослідниці в цьому розділі було якомога повніше розкрити всю складність багатозарової художньої моделі роману, що, подібно до діаманта, одночасно промениться численними смисловими гранями. Це роман і про трагічну долю особистості, зумовлену драматичною ходкою історії; і про відповідальність кожного за все, що відбувається у світі; і про страшний соціально-історичний феномен фашизму, що осмислюється у психологічному та екзистенціалістському вимірах; і про імагологічну картину світу; і про найважливіші гуманістичні цінності людства, такі як почуття братерства, толерантність, вдумливе споглядання світу тощо.

О. Дубініна здійснює аналіз роману протореним нею шляхом, підказаним текстуальними стратегіями Стайрона: від уже типового вибору автором нарративної техніки (Ich-оповідь перемережена із поліфонією інших голосів) до різнорівневої інтерпретації системи характерів та структури твору. Авторка всіляко акцентує на художній майстерності автора, який поєднує європейську та суто американську традиції реалістичного роману, водночас синтезуючи їх із естетичними здобутками новітнього мистецтва (звернення до психоаналітичного та реально-історичного дискурсів, синестезія, гра нарративними рівнями та читацьким “горизонтом очікування”, поєднання різних модусів оповіді тощо). Дослідниця наголошує, що в цьому романі Стайрон найповнішою мірою задіяв художні можливості інтертекстуальності: письменник традиційно посилається не лише на твори попередників, а й використовує автоалюзії, звертаючись до власних попередніх текстів; у твір інкорпорується цілий дискурс документальної та філософсько-публіцистичної літератури про концтабори та події Другої світової війни; активно використовуються посилання на конкретні історичні реалії тощо. Наслідком такого сміливого художнього експерименту, як справедливо підсумовує О. Дубініна, став роман неабиякого естетичного та філософського масштабу.

Продовжує загальну соціально-історичну й водночас екзистенціалістську спрямованість попередніх романів корпус військових творів Стайрона, що розглядаються в підрозділі “Зворотній бік військової сили”. Збірка оповідань “Самогубні перегони”, повість “Довгий марш”, п’єса “У триперному баракі” разом із низкою тематичних есе письменника утворюють цілісний ідейно-тематичний блок, що привертає увагу до осмислення ще одного важливого феномену сучасної історії – мілітаризму. Від явищ рабства та концтаборів автор рушив до перегляду категорії війни як такої, долучивши власний досвід служби в Корпусі морської піхоти США під час Другої світової війни та Корейської кампанії. Дослідниця досить тонко прописує точки

перетину і взаємодії історії власної, т. зв. реального автобіографічного тла, та історії фікційної, сплетіння яких і становить собою ту самотню поетику та метафорику війни в зазначених текстах. Крім того, неабиякого значення набуває балансування Стайрона на межі реально-історичного та філософського осмислення феномену війни. О. Дубініна зауважує також принципову відмінність у підході до означеної проблематики Стайрона та його колег: на феномен війни він дивиться як цивільний, намагаючись досягнути, як впливає війна на “свідомість людини невійськової” (211).

Варто наголосити, що підрозділ “Зворотній бік військової сили” має особливе значення в загальному контексті стайрознавства, адже О. Дубініна не лише першою з дослідників звертається до аналізу новітніх творів автора, уміщених у збірку “Самогубні перегони” (2009), а й визначає військову тематику як нову важливу площину творчості Стайрона, що раніше розглядалася лише периферійно.

Напрочуд проникливим і аналітично виваженим видається підрозділ із промовистою назвою “Терапія мистецтвом”, де йдеться про глибоко особистісні твори Стайрона – есе “Темрява видима: досвід божевільня” і збірку оповідань “Ранок у Смузі припливів”. Важливо, що дослідниця дуже обережно розглядає ці тексти з огляду на їхню автобіографічну основу – власний досвід довготривалої важкої психічної хвороби письменника – депресії. Авторка монографії слідом за письменником провадить детальне дослідження різних джерел такого захворювання, а також, що цікаво, його художніх виявів і наслідків, і, зрештою, намагається з’ясувати, у чому полягає цей терапевтичний ефект мистецтва саме у стайронівській інтерпретації. Відомий текстовий триптих, що охоплює оповідання “Ранок у Смузі припливів”, “День любові” й “Шадрах”, розглядається як спроба художнього осмислення феномену депресії, коли індивідуальні чинники хвороби “вписуються у площину загальнолюдського концепту втрати” [1, 190].

Завершує другу частину книжки підрозділ “Художня публіцистика” з

оглядом двох збірок Стайрона “Мовчазний порох” та “Гаванські сигари в Камелоті”. У цьому підрозділі вагоме те, що дослідниця подає власну ретельно складену парадигму/класифікацію стайронівської есеїстики, у якій виокремлено три групи творів: посвяти, мемуарні та проблемні есе. *Посвяти* розглядаються як своєрідний інтертекстуальний інтерпретатор-підказчик-інформатор, за допомогою якого сам автор наче скеровує читача до відповідних “першоджерел” – попередників та сучасників, учителів і колег, постатей публічних та близьких друзів, які так чи так залишили слід у його творчому й особистому житті. Есе *мемуарні* утворюють, на думку О. Дубініної, той приватно-біографічний трафарет, який полегшує пошуки науковця-дослідника творчого доробку Стайрона. Щодо *проблемних* есе – вони становлять собою публіцистичні роздуми автора над гострими питаннями сучасності, корелюючи з проблематико-тематичними стрижнями його творчості. Але найголовніший висновок дослідниці полягає в тому, що ці праці письменника в лаконічній і елегантній манері ніби творять різнобічний портрет цілої епохи суспільно-історичного життя США – другої половини ХХ ст. Отже, запропонований у монографії О. Дубініної підхід може слугувати цінним інструментарієм у подальшому дослідженні творчого доробку Стайрона.

У наступній частині книжки “Творчість В. Стайрона в літературному континуумі” не лише спостерігаємо синхронічно-діахронічний “вихід за межі” класичної художньої форми, одного жанру, виду літератури, країни, а й маємо напрочуд вдалу дослідницьку спробу ще раз наголосити (й закріпити цю ідею в “горизонті очікування” реципієнтів) на амбівалентності та певній наскрізності, універсальності творчих шукань Стайрона. О. Дубініна майстерно вписує свій науковий об’єкт і суб’єкт (Стайрона та його творчість) у літературний континуум двома абсолютно логічними, підказаними самим письменником у його текстах шляхами: через діалог із традицією (зафіксувавши її домінантні коди, серед яких пуританський, просвітницький,

романтичний і реалістичний, а також суто американський “південний”) і через своєрідний діалог із сучасністю, що увібрав у себе психоаналітичну й екзистенціалістську грані концептосфери модернізму і змістоформальну поліфонію постмодернізму.

Завершується монографія О. Дубініної міркуваннями дослідниці про особливості художнього методу Стайрона. Хоча кожен письменник унікальний і не вкладається в межі будь-якої естетичної системи, хоча самі ці межі – “прокрустове ложе”, усе ж для осмислення епох та викладання літератури потрібна певна класифікація. Ця розмова видається особливо актуальною щодо Стайрона, адже в контексті літератури другої половини ХХ ст. письменник набув слави аутсайдера або самотнього митця. І справді, як слушно зауважує дослідниця, творячи в епоху постмодернізму та втілюючи дух постмодерної доби, він не був постмодерністом; захоплюючись модерністськими ідеями та естетичними пошуками, не належав до модерністів; однак і реалістом у класичному визначенні цього поняття його назвати важко.

Отже, О. Дубініна пропонує власну теорію щодо визначення художнього методу письменника: позаяк у межах творчості одного автора маємо цікавий випадок художнього симбіозу різних напрямів, систем чи стилів, цей факт може вказувати на “існування *якісно нового типу художньої свідомості*, сформованого, умовно кажучи, за відомим принципом монтажу (С. Ейзенштейн – Дж. Дос Пассос), коли поєднання двох елементів породжує третій, відмінний від обох”¹ (313). Більше того, задля якомога точнішого відтворення складної діалектики літературного процесу ХХ ст. дослідниця пропонує поширити таке бачення і на творчість інших авторів американської та світової літератури, таких як, наприклад, В. Фолкнер, Т. Вулф, Р. П. Уоррен, Е. Хемінгуей, Ф. С. Фіцджеральд, Дж. Дос Пассос, Дж. Апдайк, Т. Капоте, Дж. Гарднер,

¹ До речі, саме ця ідея української дослідниці про “монтажну” художню свідомість отримала особливу підтримку найдосвідченішого стайрознавця, біографа письменника проф. Дж. Веста [3].

Т. Манн, Г. Гессе, Д. Г. Лоуренс, В. Голдінг, Г. Белль, застерігаючи водночас, що це складне питання вимагає подальшого уважного осмислення дослідниками.

Рецензована книжка – це, безперечно, аналітично насичена праця, інноваційна й поліфонічна за змістом та естетично-вишукана за стилем. Важливо, на нашу думку, що, висвітивши всі можливі грані творчого доробку власне В. Стайрона, О. Дубініна спромоглася в такому самотньому стайронівському дзеркалі

окреслити ідейно-естетичні шукання не лише Америки другої половини ХХ ст., а й тогочасної Європи і світу в цілому. Незважаючи на фундаментальність і масштабність дослідження, авторці вдалося намітити можливі шляхи подальших наукових пошуків як у вузькій галузі стайрознавства, так і в ширшому контексті американознавства, теорії та історії світової літератури, інтермедіальних студій, культурології тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Стайрон У.* Долгий марш // *Иностранная литература*. – 1962. – № 7.
2. *Truward D.* Styron's Historical Pre-Text: Nat Turner, Sophie, and the Beginning of a Postmodern Career / Ed. by Bloom H. // *William Styron's Sophie's Choice. Modern Critical Interpretations*. – Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2002. – P. 243-250.
3. *West J. L.* *William Styron, A Life*. – New York: Random House, 1998. – 507 с.

Отримано 31 травня 2012 р.

Ганна Рикова
м. Київ

ЛП

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара**

Кафедра української літератури Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара 11-12 квітня 2013 року проводить

**VI ВСЕУКРАЇНСЬКУ НАУКОВУ ГОНЧАРІВСЬКУ КОНФЕРЕНЦІЮ
“ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ”,
ПРИСВЯЧЕНУ 95-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПИСЬМЕННИКА.**

До розгляду в контексті визначеної теми планується проблематика:

- 1) Олесь Гончар у світі “духівників” слова;
- 2) творчість Олеся Гончара і навколо неї: літературно-естетичний дискурс;
- 3) жанрово-стильові домінанти творчості О. Гончара;
- 4) постать О. Гончара і її грані в мемуарах сучасників;
- 5) автобіографічні чинники творчості О. Гончара;
- 6) О. Гончар і проблеми авторського редагування;
- 7) О. Гончар – літературний критик;
- 8) Дніпропетровськ у житті і творчості О. Гончара;
- 9) “Мова Олеся Гончара як цілюще лугове ранкове повітря” (І. Драч).

Заплановане видання матеріалів конференцій у фаховому виданні. Вартість друку однієї сторінки – 25 грн. Статті докторів наук друкуються **безкоштовно**.

Заявки на участь у конференції подавати до 25 січня 2013 року на адресу: 49050, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 72, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, кафедра української літератури. Білій Ірині Вікторівні. Контактний телефон (056) 374-98-72, моб. (066) 187-90-62, e-mail kafedra_uul@i.ua.